

A Budai Polgári Kör és Buda 50 év előtt

Benedek Sándor

*a közigazgatási bíróság ny. másodelnöke
előadása a Budai Polgári Kör borgazda-
társaságban október 26-án.*

Gróf Szapáry Gyula pénzügyminiszter 1884-ben, tehát ezelőtt 50 esztendővel nevezett ki engem miniszteri fogalmazónak és szolgálattételre az akkor életbeléptetett pénzügyi közigazgatási bírósághoz osztott be. Azóta folytonosan Budán lakom s így az 50 esztendő jogán elmondhatom, hogy budai polgár vagyok. Legalább az én szívemnek minden hurját ez az érzés rezegetti, amikor a lezajlott 50 esztendőre, a régi Budára és a budai életre viszsza gondolok.

Előzőleg csak kétszer voltam a fővárosban. Először 1868-ban, 14 éves koromban, a mikor itt sebet kaptam. Nem párbajban, hanem egy pesti fodrász ollóval belevágott a fülembe. Másodszor 1873-ban amikor Pest, Buda és Óbuda Budapestté alakult s megvetette a mai mesés fejlődés alapjait. Ennek a fejlődésnek orszlán része a legközelebbi félszázadra esik. Az 1884 évben még épülőben voltak az Andrássy út és a körutak, azóta létesültek a parlament palotája, az új királyi palota, a Pestet és Budát összekötő pompás hidak, akkor még lóvasúton közlekedtünk vagy omnibuszon, melyről úgy énekelt a költő, hogy:

Vágtat az omnibusz,
Azaz lassan halad,

A város ligetbe,
Gesztenyefák alatt.

Budapest, tehát Buda fejlődését is, semmi sem bizonyítja fényesebben, mint a statisztika. Budapestnek az 1884. évben 427.369 lakosa volt, ma 50 év után pedig 1.039.853 lakosa van, tehát az emelkedés 240 százalék. Buda népességének szaporodása még kedvezőbb. Budának az 1884. évben 81.631 lakosa volt, ma 50 év után pedig 241.864 lakosa van, tehát az emelkedés 300 százalék. Ehhez az eredményhez nagyban hozzájárulnak az elpusztult budai szőlő-területeken emelt épületek s a háború óta épített palotaszerű villák, a melyek a Duna balpartjára is kiható vonzerőt gyakorolnak.

Talán nem lesz érdektelen Buda népszaporodását kerületenként is megállapítani. Az I. kerület népessége volt 1884-ben 29.354, ma 124.411, emelkedés 400 százalék. A II. kerület népessége volt 1884-ben 25.972, ma 52.958, emelkedés 200 százalék. A III. kerület népessége volt 1884-ben 26.325, ma 65.995, emelkedés 240 százalék.

Ezekből az adatokból megállapíthatjuk, hogy a II. kerületben a népszaporodás a budai átlagon alul van, a mely jelenség arra vezethető vissza, hogy a II. kerületnek külterülete nincs és hogy a belső területen még igen sok régi ház várja az ujjáépítését, amely eddig Budán csak a Dunaparton és a fő utcavonalakon, itt is csak részben érvényesült.

Budának történeti jellege, hogy mindig a fő kormányhatóságok székhelye volt. Ezt a jelleget megtartotta az 1867 évi alkotmányos életben is, a mikor a minisz-

teriumok nagy részben Budán helyezkedtek el. Az 1884 év újabb gyarapodást jelentett, mert a pénzügyi közigazgatási bíróságot is itt a várban helyezték el s ma is Budán van. Budán székel a büntető törvényszék s két járásbíró (az I-III kerületi és az óbudai). Buda volt a dohányjövédéki és az állami jószágigazgatóság, a pestvidéki pénzügyigazgatóság és adófelügyelőség székhelye. Ennek dacára az ügyvédek száma nem volt nagy. Budán mindössze 50 ügyvéd tartott irodát, amely szám a lezajlott 50 év alatt 372-re emelkedett.

Az 1884 évi 50 ügyvéd a három budai kerület között a következőleg oszlott meg. — Az I. kerületben laktak: Denes Benedek, Dulovics Béla, dr. Fáy Andor, Foltin Pongrácz, dr. Gombár Tivadar, dr. Horváth István, Hőke László, Latkóczy Mór, Oeffner Ferencz, Pleyer Ede, dr. Schönborn Albert, és dr. Tóth Ernő. Összesen 12. — A II. kerületben: dr. Andrássy László, Andorffy Károly, Dániely György, dr. Draskóczy Miklós, dr. Ernyey Mór, Ferencz Antal, Grulich József, Horváth Mihály, Horváthy József, dr. Kiss Károly, Kollár Lajos, dr. Kormann Frigyes, Kutsinyi Rudolf, dr. Ladik Gusztáv, Légmann Izidor, Morócs Ferencz, dr. Német Imre, Olay Lajos, Pajor Gusztáv, Poliány János, dr. Rónay Károly, Rosenberg Ferencz, Rosconi Lipót, Sárváry Antal, Soltész József, Széll Mór, Szmik Lajos, Szehló Kornél, dr. Withalm Ágoston, Összesen 29. — A III. kerületben: Csilléry Dávid, dr. Horn Károly, Ignátovits János, dr. Izsépy Viktor, Keresztes József, dr. Molnár Mór, Szilágyi Zsigmond, Tholdt Titusz és Végh János. Ösz-

sesen 9. E tekintetben tehát a második kerület, a Viziváros vitte el a pálmát, melyben több ügyvéd volt, mint a többi két kerületben együtt.

Kir. közjegyző csak kettő volt Budán, mindakettő a II. kerületben: Rupp Zsigmond és Zimányi Alajos. A büntető törvényszék elnöke Székács Ferencz s a két járásbíró vezetői Mutnyánszki Ádám és Lithvay Mátyás voltak. Az óbudai jószágigazgatóság élén báró Podmaniczky Ármin, a budai pénzügyigazgatóság élén Czollner László, a budai adófelügyelőség élén Leypold Kornél, s a dohányjövédéki igazgatóság élén Graenzenstein Béla, a későbbi államtitkár állottak. Az I. kerületben Osztóts Mihály, a II-ban Paulovits László s a III-ban Huszmann József voltak a kerületi előljárók. A képviselőházban pedig Budát Pauler Tivadar, Darányi Ignác és Országh Sándor képviselték.

Ha az ember az akkori tisztit lapozza, elesodálkozik azon, hogy 50 év előtt egyes hivatalok milyen csekély munkaerővel boldogultak. A miniszterelnökséget például egy tanácsos (Tarkovics József) vezette 4 tagból álló személyzettel. A három budai előljáróság személyzete pedig együtt 15 főből állott. Ha ezzel szembe állítjuk a mai bírók népességét, önkénytelenül eszünkbe jut II. József császár, a kalapos király. Ez a különben zseniális fejedelem egy reggel a bécsi Burghan a folyosón egy kormos suhanczal találkozott. Megállott s megkérdezte tőle, hogy ő-e a kályhafűtő? „Nem én vagyok — felelt a fiú — én csak a kályhafűtő viczéje vagyok“. A császár elnevette magát s egy aranyat adott a fiúnak ezekkel a szavakkal: „No hát te is végy magadnak

egy viczét“. Ez tréfás dolog, de mégis van benne valami tanulság.

Buda 1873 óta alkotó része volt a fővárosnak, Budapestnek, de dunajobbparti külön állásában még 50 év előtt is egy kedélyes kis városhoz hasonlított, a hol békés egyetértésben élt a polgárság és a nagyszámu tisztviselői kar. A szőlők pusztulása akkor még kezdetleges volt és a sok polgári bormérésekben olesó volt a bor, a vacsorát pedig a zsebünkben life-ráltuk. Minden kerületnek meg volt a maga hires helye, az I. kerületben a várban a Balta, a Krisztinában a Politikus szatócs és a Márványmenyasszony, a II. kerületben a Sörkocsi, a Trombitás, meg a kaputcai Bruckner, a kinek milliós vagyona volt s a hol a vendéget nem szolgálták ki, hanem magának kellett a pinccenyülésben üres üvegét megtölteni és nyomban kifizetni, a III. kerületben pedig a Kék tövises disznó, a Három hús-szár, a Kék Duna s az elszámálhatatlan óbudai bormérések, hol még a 80-as évek végén is vigan mérték a fekete bort.

Ezeket a helyiségeket nemcsak a kis polgárok és a kis tisztviselők látogatták, de meg volt a törzsasztaluk a kormányhatóságok főnökeinek s a társadalmi előkelőségeknek is. Például itt lehetett találkozni Buzeczky Pál miniszteri tanácsossal, Kovács Józseffel a pénzügyminisztérium számvevőségi főnökével. Budenz József és Torma Károly egyetemi tanárokkal, mágnásokkal és képviselőkkel s magával Madarassy Pállal, a pénzügyi közigazgatási bíróság elnökével is.

A kedélyes társas élet jegyében született meg a budai polgári kör is 1872-ben,

tehát ezelőtt 62 esztendővel. Előbb Budai Polgári Társaskörnek, majd 1879-től kezdve budai körnek hívták, mai nevét csak 1892-ben vette fel. Nagyon érdekes s talán tanulságos is körünk első alapszabályának 1 §-a, mely szerint: „A kör jelégje: egyetértés, barátság, kedélyesség. Célja: A társas élet előmozdítása és pedig kedélyes társalkodás által, az egyetértés megszilárdítása és szorosabb barátságos viszony létesítése, miért is ezen kör semmi pártszínezettel nem bír s minden vallási, politikai és községi ügyek iránti viták helyiségéből kizárják.“ Ez a rendelkezés 50 év előtt, 1884-ben azzal a változtatással volt életben, hogy a községi ügyek a tilalom alul kivétettek. Emlékezetem szerint, már a 80-as évek végén a Budát közösen érdeklő ügyeket is itt tárgyalták le, melyek közül még ma sincs megoldva a budai állandó színház ügye, az óbudai híd pedig meg van ugyan szavazva, de megépítése még mindig a jövő zenéje.

Ébben az időben Hunfalvy János volt körünk elnöke, egyetemi tanár és híres tudós. Az alelnökök között pedig már helyet foglalt Ludvig János, akkor miniszteri tanácsos s későbbben a közigazgatási bíróság másodelnöke, akinek buzgóságát és egyéni fényes tulajdonságait megőrizte a hű emlékezet. Éveken át Soóváry Ferencz volt a kör érdemes gazdája, ki mint kolozsvári pénzügyigazgató tragikus véget ért. A jegyzői karban pedig buzgón működtek Kollár Lajos, későbbi elnökünk, Csorba Ferencz és Vas Tamás, a ki akkor még nem volt Tamás bácsi, hanem a hölgyek előtt is kedves helyre legény.

Én magam akkor még nem voltam a

tagja a budai körnek s 1887-ben léptem át a kör küszöbét, mikor az én atyai barátom, Exner Nándor, az Exner Kornél édes atya, itt tartotta nevenapját, amelyen az egész közigazgatási bíróság s a kör előkelőségei: Darányi Ignác, Rupp Zsigmond, Rupp Imre is megjelentek. Hát bizony a hajnali órákban kerültem bába a várba, tisztelt elnököm Madarassy Pál társaságában, aki fél 9 órakor már keregett a hivatalban, de bizony nem talált ott.

Ettől kezdve úgy én, mint a közigazgatási bíróság más tagjai is, gyakran megfordultunk a körben s résztvettünk kedélyes estélyein. Nekem a gyakoribb érintkezésre alkalmat adott egy párbaj is, mely két kortag között keletkezett s melyben párbajsegéd voltam. Az ügy sokáig húzódott s nagy port kavart fel. Becsületbíróság is ítélkezett. A becsületbíróság elnöke Bárczy István volt. Bárczy István államtitkár édesatyja, akkor honvédelmi miniszteri tanácsos s a bírák között helyet foglalt Wekerle Sándor is, aki akkor címzetes miniszteri tanácsos volt. A becsületbíróság bölcsességének köszönhető, hogy az ügyet a rákospalotai erdőben vér nélkül befejezhették.

Ha őszinte akarok lenni, be kell vallanom, hogy 50 év előtt Buda nemcsak kis város volt, de jóformán német város is. A budai polgári kör szintén csak részben volt magyar. A budai polgár németül beszélt s a budai tisztviselő-családokban is otthonos volt a német szó.

Tapasztalásból mondhatom, hogy a várban a heti vásárokon alig lehetett hallani magyar szót. A fiatalság mégis ott

sétált a járdán rendületlenül. Nem azért, hogy a német szóban, hanem azért, hogy a bevásárló hölgyekben gyönyörködjék. Ezek közül a vonzerők közül ma is emlékezetemben van egy néhány: Rupp Zsigmondné, Exner Nándorné, Tisza Paula, a miniszterelnök leánya s a két szép báronő, Tunkl Aranka és Natorp Aliz.

A budai polgári kör megalakulásakor (1872) az alapszabályok két nyelven nyomattak ki, németül és magyarul s a német szöveg megelőzte a magyart. A társadalmi mozgalmak is két nyelven folytak le s a német és magyar előadások egyensúlyára gond volt. Igaz, hogy az 1879-ben hatóságilag jóváhagyott új alapszabályokat már csak magyarul nyomatták ki, de Csorba Ferencz dr. még 1889-ben is szükségét látta, hogy a közgyűlésen azt az indítványt tegye amely szerint a kör tanácskozási nyelve legyen a magyar. Fél-század előtt a magyar nyelv ügye az egész fővárosban rosszul állott. A Budapesti Hírlap 1884. okt. 19-iki számában egy hirt közöl, amely szerint egy angol fiatallembert Budapestre küldtek, hogy megtanuljon — németül. Ez ugyan tréfának látszik, de Budán akkor nem volt lehetetlen. Voltak ugyan minden kerületben magyar asztaltársaságok, de ezek működése még akkor nem volt elég hatályos s inkább társadalmi egyletek voltak, mint magyar nemzeti alakulatok. Az idő azonban meghozta a maga gyümölcsét, a budai polgárság szívében élő nemzeti érzés és a magyar iskola csodát művelt s ma joggal elmondhatjuk, hogy Buda egyik ékessége a székesfővárosnak és minden ízében magyar.

egy lefűrészelt fatörzsre volt a kötőmberősítve, könnyebb megmunkálhatóságért. Erre vall az is, hogy a kötőmber közepén köröskörül mély bevágás látható, mely bizonyára ama kötelékek nyoma, amelyekkel a kötőmber a fatörzshöz volt rögzítve. Muzeumba kívánczoló lelet ez annál is inkább, mert ép és törött kőbalta ugyan elég van muzeumainkban, de ilyen féligkész, munkaközben abbahagyott balta-relief a legnagyobb ritkaságok közé tartozik. Ezenkívül a budai Dunapart adott — főleg római emlékekből — nagyszámú leletet. A kőkorszakbeli ember budai megtelepedését jelző hasonló leletek azonban már sokkal ritkábbak s azért ezuton hívjuk fel rá az illetékes körök figyelmét. (M. R. dr.)

FOTOCIKKEK Zibrinyiné I. Attila utca 8

A francia követség Budára, II. Fő utca 17. alá költözött. Telefonszáma: 51-6-80.

Szent István király útja lesz a Horthy Miklós híd folytatása, amely 80—100 méter szélesen a Budafoki útba torkollik. Onnan azután sugárszerűen több út indul majd Buda különböző részeibe. Egy közvetlen, igen széles út fog vezetni a kelenföldi pályaudvarhoz, amely Ferencváros lakóinak juttat a Keleti pályaudvarnál sokkal közelebb fekvő pályaudvart. A Lenke út és Szent Imre herceg útja már annakidején úgy tűzettek ki, hogy megfelelő szélességű útőeroi legyenek a Boráros téri hidról szétáradó forgalomnak.

Sírákokkal teltek az ürömi hegyvidék lakosai, a kiknek nincsen egyebük, mint — gyönyörű kilátásuk, Csakhogy ez egyelőre hozzáférhetetlen. Nincs közlekedésük, se vízük, se világításuk, — telefonról, postáról, rendőrről nem is szólva. Reménykedtek abban is, hogy az Aranyhegyre épül a stadion a mi közelebb hozta volna ezt a vidéket a városhoz, de ettől is elestek. Rajtuk is segítene — Nagy-Budapest.

Az új lakbérszabályzat november 1-én sem lép életbe.